

**THE EFFORTS OF THE ALBANIAN PEOPLE IN THE EASTERN
ALBANIAN TERRITORIES IN THE DEVELOPMENT OF
SECONDARY AND HIGHER EDUCATION DURING THE 1980s AND
1990s OF THE LAST CENTURY**

Nebi DERVISHI

Faculty of Philosophy, University of Tetova

Years of experience have demonstrated that our people possess the resilience to weather the storms of history, fueled by their indomitable spirit, strength, and rich cultural heritage. Through the development and nurturing of their own culture, they have fortified their identity as a distinct people and nation. Consequently, Albanians, both within their ethnic territories and in diaspora communities worldwide, have consistently regarded education and culture not merely as assets, but as fundamental prerequisites for the preservation of their national identity.⁷

"The currents of history brought the Albanians in "Tito's" Yugoslavia to collaborate with other Yugoslav peoples. Amidst their efforts to persevere, the thirst for knowledge and cultural advancement remained unyielding. The flourishing of culture and education, particularly after the IV Brioni Plenum on July 1, 1966, during the 1970s of the 20th century, stands as undeniable evidence of the collective support extended by all constituents of the Albanian cultural sphere. Unified aspirations, a shared national character, and a burgeoning cultural identity necessitated the operation and mobilization of all facets of the Albanian ethnic community. History has consistently demonstrated that such mobilization invariably leads to progress and development in our national life and culture"⁸. However, to gain a proper understanding of the starting point and the achieved levels of Albanian education and culture in the Albanian territories of Eastern and North-Eastern Territories (Western Macedonia and Kosovo), we must acknowledge the numerous difficulties, both objective and subjective, that it faced continuously. These challenges included bureaucratic hurdles, as well as nationalist and assimilationist reactions, aimed at creating obstacles or deterring efforts toward preserving and enriching Albanian cultural values. Despite the prevailing atmosphere of popular enthusiasm and steadfast labor for the advancement of Albanian heritage, certain factions within Yugoslavia perceived and treated each new stride by Albanians as a threat to their own influence. However, their opposition, sometimes open and sometimes hidden during the 70s, did not manage to become dominant and win over many people.⁹

Only after the Student Demonstrations in 1981 in Kosovo, certain political forces in Serbia, Montenegro and Macedonia, with demagoguery and violence, managed to interrupt the objective course of development and consolidation of education and Albanian national culture in Yugoslavia and seriously injured them. Consequently, in these years a new period begins for Albanian education and culture, full of difficulties and efforts to survive.¹⁰

⁷ Rahmi Tuda, "Albanians of Macedonia before the historical test", in the newspaper "Fakti", on July 31, 2001.

⁸ Ana Lalaj, "Efforts of the Albanian people in Macedonia for the development of culture and education", statement at the Scientific Symposium "Albanians of Macedonia", held in Skopje, November 1991, published in the materials "Albanians of Macedonia", Skopje, 1994, p. 499-505.

⁹ History of the Albanian people, volume IV, Tirana, 2002, p. 371.

¹⁰ Ramiz Abdyli, "Fascism continues again in Macedonia after 1945", in the newspaper "Fakti", on May 16, 2005, p. 8.

Following efforts to preserve the national character of the Albanian school here in Macedonia, many teachers who taught in the Albanian language continued to keep pedagogical records (diaries, notebooks, etc.) in Albanian. In support of this stance, Albanian teachers cited the articles of the Constitution of the Republic of Macedonia of 1974, which were more democratic and in contrast to the new norms and decrees issued after 1981, which sanctioned the superiority of the Macedonian language even in environments with an Albanian population. Albanian teachers in the Republic of North Macedonia (RSM) made numerous demands to higher republican state governing bodies. These demands included requests not to disrupt parallel classes conducted in the Albanian language, to retain prominent figures of Albanian literature in school programs, and to uphold historical truths regarding significant events in Albanian history. These positions aimed to protect the national characteristics of Albanian schools and other institutions where Albanian culture was systematically cultivated. However, their advocacy efforts were politicized, leading to the dismissal of many teachers from their jobs. An overt expression of resistance against the denationalization of Albanian schools was the several-day boycott of classes by third and fourth-grade students in certain schools of Kumanovo and Gostivar in September 1988. This boycott was in opposition to the decision to introduce mixed-language classes and conduct teaching solely in Macedonian. However, the implementation of mixed-language classes in all secondary schools in the Republic of North Macedonia (RSM), where Albanian had previously been the medium of instruction, resulted in the departure of numerous Albanian students and the dismissal of many Albanian teachers as 'surplus technology'. In the school year 1981/1982, there were 37 high schools with 300 parallel classes, accommodating 9,903 students taught by 591 Albanian teachers throughout the Republic of North Macedonia (RSM). However, by 1987/1988, there was a decline in all these indicators. The number of schools decreased to 23, with only 175 Albanian parallel classes, serving 4,972 students and employing 365 teachers. This reduction in Albanian-language classes and their replacement with mixed-language parallels, where instruction was solely conducted in the Slavic-Macedonian language, reignited dissatisfaction among the Albanian population.¹¹

At the beginning of the 1990s, with the establishment of a democratic pluralist system, there were increased demands for the reopening of secondary schools in all cities of Macedonia. These demands were presented through petitions, rallies in the streets of cities (such as in Struga and Skopje on March 31, 1992), and requests made during meetings with high-ranking state officials, which were generally diplomatic in nature.¹²

And as always in difficult moments, this time too the creative spirit, ingenuity and determination of our people to survive, not to be despised and without prospects, stood out. "Just as previous generations contributed to the prosperity of Albanian culture and education, both in secondary and higher education, the creative spirit, ingenuity, and determination of our people once again emerged during challenging times. In these years, when the majority of Albanian students were faced with the choice of being educated in the Macedonian language or forgoing education altogether, an initiative was launched for self-organization. Without legal permission from the Ministry of Education, parallel schools in the Albanian language were established, such as the "Hajdar Dushi" School in Ladorishte of Struga (1991-1996)¹³, and in Kîçevo the School "Drita" (1991-1995).¹⁴

---

¹¹Ramiz Abdyli, "Fascism continues again in Macedonia after 1945", in the newspaper "Fakti", on May 16, 2005, p. 8.

¹²Halim Purellku, "Crossroads of Albanian education", in the newspaper "Flaka e Vëllazërimit", April 10, 1992

¹³Bexhet Asani, "Hajdar Dushi" Gymnasium in Ladorishte of Struga (1991-1996)", Struga, 2005

¹⁴Halim Purellku, "Crossroads of Albanian education", in the newspaper "Flaka e Vëllazërimit", April 10, 1992

At the beginning of the 1990s, there was a noticeable shortage of educational infrastructure at all levels in the Republic of North Macedonia. The scarcity of preschool, primary, and secondary school staff, along with limited resources for the continuous professional development of this essential workforce, prompted the Union of Albanian Intellectuals in Macedonia, along with various associations and legitimate Albanian political entities, to address this issue by advocating for the establishment of a faculty. This faculty would serve as a natural extension of the former Pedagogical Academy, offering instruction in the Albanian language. To lend this initiative the necessary professional and scientific credibility, a working group was formed, comprising: Prof. Xhevat Gega, Prof. Masar Kodra, Avni Zillatku, Murat Isaku, Ramë Askaj, Dr. Remzi Nesimi and Dr. Ali Vishko, with the task of drafting a study for the establishment of the Faculty of Pedagogy in the Albanian language in Macedonia. In addition to drafting proposals submitted to the relevant governing bodies of the Republic, numerous negotiations were conducted through a coordinating group. These negotiations involved discussions with the President of the Republic, the Speaker of the Parliament, the Government of the Republic of North Macedonia, the Minister of Education and Physical Culture, and the Rector of the "St. Cyril and Methodius" University in Skopje. However, despite verbal assurances, the legitimate request of the Albanian community remained unrealized. Despite the parameters outlined by the analysis of the current state of Albanian pre-school, primary, and secondary education in Macedonia, and the lack of progress in the initiative launched by the Union of Albanian Intellectuals in January 1992 to found a Faculty of Pedagogy in the Albanian language integrated into the University system in Skopje, a group of Albanian scholars—Dr. Masar Kodra, Dr. Remzi Nesimi, Dr. Tahir Zajazi, Dr. Murat Murat, and Mr. Sefedin Haruni—convened the first consultative meeting on August 16, 1993, at the premises of the "Zef Lush Marku" Gymnasium in Skopje. After a broad and constructive debate, it was decided at the conclusion of the consultative meeting that discussions regarding the foundation of the Faculty of Pedagogy should be concluded during the 1993/94 academic year, ensuring that the Albanian community in Macedonia will no longer face unexpected delays.¹⁵

In line with this approach, intensive efforts were made to organize a meeting involving all political entities and Albanian associations operating in Macedonia. To facilitate this, diplomatic discussions were held with the leaders of Albanian political parties (Party for Democratic Prosperity-PDP and Peoples 'Democratic Party-PDP) on August 18, 1993. All Albanian associations were invited to the scheduled meeting on August 20, 1993, and written notifications were sent to all relevant state bodies of the Republic of Macedonia.¹⁶

The invitation for the meeting on August 20, 1993, was met with active participation from all Albanian associations and political entities, with a total of 83 attendees gathered at the premises of the "Zef Lush Marku" Gymnasium in Skopje. The meeting proceeded according to the following agenda:

1. Evolution of the case for the opening of the Faculty of Pedagogy;
2. Concept of the working group for the opening of the Faculty of Pedagogy;
3. Decision-making process for the opening of the Faculty of Pedagogy;
4. Formation of the Head Committee-Mother Committee and operational commissions;

After substantive, accurate, and constructive discussions involving more than 30 participants, the following positions were unanimously approved:

1. To approve the list of members of the Head Committee-Mother Committee and operational commissions (legal, financial, and regarding the issue of locality);
2. To define the legal status of the establishment of the Faculty of Pedagogy;

---

¹⁵ Challenges of higher education in the Albanian language in the Republic of Macedonia", Tetovo 2013, p.101-103.

¹⁶ Group of authors " Monograph of the University of Tetova" (1994/95 - 2004/2005)", vol. I, Tetovo, 2021.

3. Regardless of the results of the Coordinating Group with the competent bodies, to put the Faculty of Pedagogy. into practical function according to one of the possible variants: either within the existing system, on private premises with permission from the competent bodies, or to found the Faculty of Pedagogy and simultaneously ensure permission from the competent bodies of the Government of the Republic of Macedonia
4. To complete and expand the list of members of the Consultative Council for the issue of the Faculty of Pedagogy;
5. All political entities and Albanian associations of the Republic of Macedonia are urged to persist in implementing the Faculty and to prepare the necessary framework for education in the Albanian language.¹⁷

So, in this meeting, the following participants are included: legitimate representatives of the two Albanian political parties (Party for Democratic Prosperity-PDP and Peoples 'Democratic Party-PDP), ministers, Albanian mayors or vice-presidents of municipalities in Dibar, Gostivar, Tetovo, Struga, Kumanovo, and Kičevo; the Albanian Cultural Community; Association of Albanian Historians in Macedonia; Association of Albanian Educators; Forum for Human Rights and Freedoms; Union of Albanian Intellectuals; as well as intellectuals selected from all regions of the Republic of Macedonia.¹⁸

The Head Committee-Mother Committee, in collaboration with the operational commissions and other relevant entities, held a total of 11 meetings until February 20, 1994. At the final meeting on February 20, 1994, the project and the request for permission from the Government of the Republic of North Macedonia were approved. During this meeting, the Head Committee-Mother Committee assessed the necessity of convening the selected gathering, which would include competent representatives of political entities, associations, and prominent intellectuals. They engaged in extensive discussions and drew conclusions and constructive ideas, which would assist the Mother Commission in potentially adjusting its steps in further progress toward the definitive establishment of the Faculty of Pedagogy.¹⁹

In full composition, the members of the Commission engaged in open debates with responsibility and scientific wisdom, exploring alternative analyses for solutions to the problems at hand. Ultimately, it became evident that despite the group's efforts to coordinate with state bodies for the establishment of the Faculty of Pedagogy within the University of Skopje, the outcome fell short of expectations. Consequently, the academic year of 1993/1994 concluded without tangible results, leaving a sense of uncertainty.

“The reopening of the Pedagogical Academy or any pedagogical faculty will mean almost nothing for the schooling and education of Albanians in Macedonia”²⁰, stated Prof. Dr. Fadil Sulejmani, member of the Temporary Presidency and chairman of the Council for the establishment of the Albanian University, in an interview with journalist Emin Azemi published in the book "Historical Step of Our University"²¹, Tetovo, 1994. He continued, "Our people need a University, not just any faculty, and certainly not a pedagogical academy. We all know, and others should recognize this too, what a University truly entails, regardless of the specific faculty or academy. The university will address all the contemporary needs of the Albanian people in Macedonia. Therefore, today's Albanian population in Macedonia is determined to have a university that encompasses all the necessary faculties for its development across various aspects of life: economic, educational, cultural, healthcare, societal, and more. However, if the reopening of the former Pedagogical Academy or any

¹⁷Group of authors "Monograph of the University of Tetova" (1994/95 - 2004/2005)", vol. I, Tetovo, 2021.

¹⁸Group of authors "Monograph of the University of Tetova" (1994/95 - 2004/2005)", vol. I, Tetovo, 2021.

¹⁹Group of authors "Monograph of the University of Tetova" (1994/95 - 2004/2005)", vol. I, Tetovo, 2021.

²⁰ Emin Azemi, "The historic step of our University", interview of Prof. Dr. Fadil Sulejmanit, Tetovo, 1994.

²¹Emin Azemi, "The historic step of our University", interview of Prof. Dr. Fadil Sulejmanit, Tetovo, 1994.

Pedagogical Faculty in the Albanian language is imposed by the current Macedonian Government, Albanians will play their proper role in the education and training of our population. We have nothing against their existence and educational activities. However, if these academy and faculty are established merely for the sake of existence and serve a specific political agenda aimed at obstructing the work of the Albanian University, then we cannot support their existence. They would function as government-controlled institutions serving political interests rather than fostering the development of a genuine Albanian educational and scientific framework. In fact, this viewpoint is also endorsed by the Albanian parliamentary group that participated in the Government of the Republic of Macedonia.²²

"The foundation of political schools and faculties today," adds Prof. Fadil, "is no longer needed by the Albanian people. We no longer rely on the prospect of a pedagogical academy or faculty; what we need today is a University. We cannot continue living on promises, hopeful rhetoric, and enticing laws that promise progress tomorrow but leave us with nothing in reality. This is no longer a time for jests. We must make things concrete, openly laying them on the table and calculating everything mathematically, like one plus one equals two, with precision," states Prof. Fadil. "Our people today need knowledge; the University is not a game. Its realization is imperative and inevitable. The notion propagated by those who have never experienced Albanian education, as well as by our short-sighted servants, that one must climb up to the University step by step, beginning with a pedagogical academy and then a faculty in either Albanian or Macedonian language, is yet another, even larger deception imposed upon us by cynics. This deceptive notion delays our urgent need for education, hindering our swift integration into the currents of democratic European modernization". "... Pedagogical academies may be suitable for communities comprising 5% of the total population in a region, but not for the Albanian population, which, in number, is equal to or even greater than the Macedonian one. Enough with the tricks. We demand knowledge, pencils, notebooks, schools, universities, for which today we have all the opportunities and conditions," concluded Prof. Fadil.²³

The cultural and educational tradition of Albanians has been forged through great efforts, enduring challenges, sacrifices, self-denial, and the fierce resistance against the most extreme anti-Albanian orthodoxy. Within this context, Albanians residing in their ethnic lands, particularly in the Eastern part (Macedonia), have contributed significantly to this tradition. The establishment of the University of Tetova stands as the pinnacle of our national educational continuity.²⁴ The Congress of Manastir, the Albanian Alphabet Movement of these lands, the Patriotic Society "Besa" of Tetova, and the most enlightened and revered individuals such as Dr. Ibrahim Temo, Dervish Hima, Hamdi bey Ohri, Rexhep Voka, Sadudin Gjurra, Murteza Riza Gega, along with hundreds of other dedicated Albanian compatriots and educators, as well as numerous other Albanian educational and cultural associations, bestowed upon us this magnificent achievement - one of the most illustrious being the founding of the University of Tetova in June 1994.

The foundations of the University were laid here 29 years ago, upon the strong and deep roots of a long tradition, nurtured by the labor, sacrifice, blood, and precious sweat of this people, their daughters and sons, as well as the most dedicated intellectuals of these lands with university degrees, alongside others. Additionally, the generous and noble fraternal support of intellectuals with university degrees from Albania, Kosovo, and the Albanian diaspora played a vital role. The founding figure of the University of Tetova is its First Rector, Prof. Dr. Fadil Sulejmani, who for many years spearheaded the teaching, scientific, and organizational

---

²²Emin Azemi, "The historic step of our University", interview of Prof. Dr. Fadil Sulejmanit, Tetovo, 1994.

²³Emin Azemi, "The historic step of our University", interview of Prof. Dr. Fadil Sulejmanit, Tetovo, 1994.

²⁴ Group of authors "Monograph of the University of Tetova" (1994/95 - 2004/2005)", vol. I, Tetovo, 2021.p.23-27.

activities of this esteemed institution of higher learning. Since its inception, the University of Tetova has persistently confronted both the Slavic-Macedonian power and certain elements within the Albanian political sphere through sophisticated means, at times ignoring and even co-opting them for its own strategic advancement.

On June 4, 1994, in Tetovo, through self-initiative, popular support, and great sacrifices, a higher educational and scientific institution for qualified specialists was founded. The University of Tetova played a vital role in the development of senior staff among Albanians in Macedonia across various professional and scientific fields. At its inception, the University of Tetova commenced operations with six faculties, eleven branches, 573 students, and 75 teachers. Lessons and other activities initially took place in private homes, generously provided by the education-loving people of Tetovo. Thanks to the moral, financial, and material support from Albanians across all our ethnic areas and the diaspora, as well as the dedicated efforts, determination, and courage of the lecturers and administrative staff, the University of Tetova (UT) managed to acquire its own building spanning 3000 m² in a short time, along with teaching spaces for 15 faculties and 34 branches, including 7 faculties offering postgraduate studies. The Ohrid Agreement facilitated conditions for UT to be officially recognized by the Government of Macedonia on February 20, 2004.

References

- [1]. Grup autorësh ,*Monografia Universiteti i Tetovës* (1994/95 – 2004/2005), vëll. I,.
- [2]. Emin Azemi, Hapi historik i Univesitetit tonë, intervistë e Prof.dr. Fadil Sulejmanit, Tetovë, 1994.
- [3]. Dashmir Idrizi, Sfidat e arsimit sipëror në gjuhën shqipe në RM, Tetovë 2013.f.101- 103.
- [4]. Halim Purellku, Udhëkryqet e arsimit shqipëtar”, në gazetën Flaka e Vëllazërimit, dt. 10.04.1992.
- [5]. Bexhet Asani, Gjinnazi “Hajdar Dushi” në Ladorishtë të Strugës (1991-1996)”, Strugë, 2005.
- [6]. Historia e popullit shqiptarë, vëll. IV, Tranë, 2002, f. 371.
- [7]. Ramiz Abdyli, Përsëri vazhdon fashizmi në Maqedoni pas vitit 1945, në gazetën “Fakti”, dt. 16.05.2005, f. 8.
- [8]. Rahmi Tuda, Shqiptarët e Maqedonisë para sprovës historike, në gazetën “Fakti”, dt. 31.07.2001.
- [9]. Ana Lalaj, Përpjekjet e popullit shqiptar në Maqedoni për zhvillimin e kulturës dhe arsimit , kumtesë në Simpoziumin Shkencor “ Shqiptarët e Maqedonisë”, mbajtur në Shkup, nëntorë 1991, botuar në materialet “Shqiptarët e Maqedonisë”, Shkup, 1994.

PËRPPJEKJET E POPULLIT SHQIPTAR NË TREVAT LINDORE SHQIPTARE NË ZHVILLIMIN E ARSIMIT TË MESËM DHE SIPEROR NË VITET 80-90 TË SHEKULLIT TË KALUAR

Nebi DERVISHI

Fakulteti Filozofik, Universiteti i Tetoves

Përvoja shumëvjeçare dëshmon se populli ynë mund t'i përballojë rrebeshet e historisë sa me shpirtin e vet historik e të pamposhtur, po aq edhe me forcën e kulturën e tij. Duke zhvilluar kulturën e vet, ai ka ruajtur e ka forcuar identitetin si popull e si komb. Prandaj të gjithë shqiptarët, kudo që janë, në trevat etnike dhe në diaspor, arsimin e kulturën e kanë parë kurdoherë jo vetëm si pasuri diesh, por edhe si kusht parësorë që i shërben ruajtjes së identitetit kombëtar.¹

Rrjedhat e historisë e sollën që shqiptarët në Jugosllavinë e “Titos”, të bashkëtojnë me popujt e tjerë jugosllav. Në përpjekjet e veta për të mbijetuar, nuk janë shuar kurrë etja dhe lufta për dije e kulturë. Lulëzimi i kulturës e arsimit, pas Plenumit të IV të Brionëve më 1 korrik 1966, gjegjësisht në vitet '70 të shek.XX, është dëshmi e pakundërshtueshme e ndihmesës së përbashkët që dhanë të gjithë përbërësit e hapsirës kulturore shqiptare. Ishin të njëjtat aspirata, i njëjti karakter kombëtar dhe një identitet kulturor në rritje e sipër, që kërkonte domodoshmërisht funksionimin dhe aktivizimin e të gjithas pjesëve të trungut etnik shqiptar. Dhe histora ka dëshmuar se kur është arritur ky aktivizim, ka pasur gjithnjë përparim, zhvillim, në jetë e në kulturën tonë kombëtare². Por, për të kuptuar drejtë gjendjen nga u nis dhe shkallët në të cilat arriti arsimit shqip dhe kultura përgjithsisht, në viset shqiptare në Trevat Lindore e Verilindore (Maqedonia Perendimore dhe Kosova), nuk duhet të harrojmë vështirësitë e shumta, objektive e sidomos ato subjektive, me të cilat u ndesh pa ndërprerë ajo. Kishte vështirësi në rritje, zvarritje burokratike, por edhe shumë koncepte e reagime nacionaliste e atariste, që synonin të krijonin lëkundje a tërheqje nga lufta për ruajtjen e pasurimin e vlerave kulturore të shqiptarëve. Edhe në këtë periudhë të entuziazmit popullor dhe të punës këmbëngulëse të pasave të gjëra shqiptare, pati mjedise në Jugosllavi që e ndjenin dhe e shikonin çdo hap të ri të shqiptarëve, si një lloj humbjeje të fuqisë së vet. Por, kundërshtimi i tyre, herë i hapur dhe herë i mbyllur gjatë viteve '70 nuk arriti që të bëhet mbizotrues dhe të bënte për vete shumë njerëz.³ Vetëm pas Demonstratave të Studentëve në vitin 1981 në Kosovë, forcat e caktuara politike në Serbi, Mal të Zi e Maqedoni, me demagogji e me dhunë arritën të ndërprisnin rrjedhën objektive të zhvillimit e të konsolidimit të arsimit e të kulturës kombëtare shqiptare në Jugosllav dhe e dëmtuan rëndë atë. Si rrjedhim, në këto vite për arsimin e kulturën shqiptare fillon një periudhë e re, me plot vështirësi e përpjekje për të mbijetuar.⁴

Në vijim të përpjekjeve për të ruajtur karakterin kombëtar të shkollës shqipe këtu në Maqedoni, shumë arsimtarë që jepnin mësim në gjuhën shqipe, vijonin të mbanin evidencat pedagogjike (ditaret dëftesat, libesat, etj) vet në gjuhën shqipe. Për këtë qëndrim të tyre mësuesit shqiptar shfrytëzonin nenet e Kushtetutës së RSM.-së të vitit 1974, që ishin më demokratike dhe në kundërshtim me noremat e dekretet e reja që u nxorën pas vitit 1981 e që sanksiononin përparsinë e gjuhës maqedonase në mjediset me popullatë shqiptare. Të shumta ishin kërkesat e arsimtarëve shqiptarë në RSM.-së drejtuar organeve të larta shtetërore republikane për të mos prishur klasat paralele në gjuhën shqipe, për të mos u hequr nga

¹ Rahmi Tuda, *Shqiptarët e Maqedonisë para sprovës historike*, në gazetën “Fakti”, dt. 31.07.2001.

² Ana Lalaj, *Përpjekjet e popullit shqiptar në Maqedoni për zhvillimin e kulturës dhe arsimit*, kumtesë në Simpoziumin Shkencor “Shqiptarët e Maqedonisë”, mbajtur në Shkup, nëntorë 1991, botuar në materialet “Shqiptarët e Maqedonisë”, Shkup, 1994, f.499-505.

³ Historia e popullit shqiptarë, vëll. IV, Tranë, 2002, f. 371.

⁴ Ramiz Abdyli, *Përsëri vazhdon fashizmi në Maqedoni pas vitit 1945*, në gazetën “Fakti”, dt. 16.05.2005, f. 8.

programet shkollore figurat më të shquara të letërisës shqiptare, për të mos keqinterpretuar dhe mos i falsifikuar të vërtetat historike për ngjarjet më të lavdishme të popullit shqiptar, etj. Për këto qëndrime të tyre, që kishin në themel mbrojtjen e veçorive kombëtare të shkollës shqipe dhe të institucioneve të tjera, ku në mënyrë të organizuar kultivohej kultura kombëtare, u politizuan dhe për rrjedhojë shumë arsimtarë u dëbuan nga puna. Shprehje e hapur e qëndresës kundër shkombëtarizimit të shkollës shqipe ishin bojkotimet disaditore të mësimit nga nxënësit e klasave të treta e të katërta në disa shkolla të Kumanovës, Gostivarit, në shtatorin e vitit 1988, që kundërshtuan vendimin për krijimin e paraleleve të përziera dhe zhvillimin e mësimit në to vetëm në gjuhën maqedonase.⁵ Por hapja e paraleleve të përziera në të gjitha shkollat e mesme në RSM, ku më parë mësimi zhillohej në gjuhën shqipe, pati për pasojë largime të tjera të shumta të nxënësve shqiptarë dhe daljen si “tepricë teknologjike” të shumë arsimtarëve shqiptarë. Kështu, ndërsa në vitin shkollor 1981/1982 në mbarë RSM- në kishte 37 shkolla të mesme me 300 paralele dhe me 9903 nxënës e 591 arsimtarë shqiptarë, 1987/88 pati rënie në të gjitha këta tregues. Numri i shkollave u ul në 23, i paraleleve shqipe në 175, i nxënësve në 4972 dhe i arsimtarëve në 365. Shkuritimi i klasëve në gjuhën shqipe dhe zëvendësimi i tyre me paralele të përziera, ku mësimi zhvillohej tërësisht në gjuhën sllavo- maqedone, ngjalli pakënaqësi në mesin e popullsisë shqiptare.⁶ Në fillim të viteve '90 të shekullit XX me vendosjen e sistemit pluralist demokratik, edhe në Maqedoni u shtuan kërkesat për rihapjen e paraleleve në shkollat e mesme nëpër të gjitha qytetet, kërkesa këto u pasraqitën në formë peticionesh, ashtu edhe në mitingje nëpër shehshe të qyteteve (si në Strugë, në Shkup , 31 mars 1992, etj), kërkesa në takime me personalitet të larta shtetërore, të cilat ishin të shepshta.⁷

Dhe si gjithmonë në çastet të vështira, edhe kësaj radhe spikati shpirti krijues, zgjuarsia dhe vendosmëria e popullit tonë për të mbijetuar, për të mos qenë i përçmuar dhe pa prespektive. Ashtu siç kishin bërë brezat paraardhëse duke dhënë ndihmesën e tyre në begatimin e kulturës dhe arsimit shqip, si në shkollimin e mesëm ashtu edhe në atë sipëror edhe brezi i ri u angazhua për të njëjtën. Pikërisht në këto vite, kur përpara masës së gjërë të nxënësve shqiptarë paraqitej alternativa të shkolloheshin në gjuhën maqedonase, ose të mbeteshin pa shkollim e pa dije, u mor nisma për vetorganizim, duke hapur, pa leje ligjore të Ministrisë së Arsimit, paralele në gjuhën shqipe, si në Ladorishtë të Strugës Shkolla “Hajdar Dushi”(01.X.1991-1996)⁸dhe në Kërçovë Shkollën “Drita” (1991-1995).⁹

Në fillim të viteve '90 u ndie mungesa e kuadrit arsimor në të gjitha nivelet. Mungesa e kuadrit parashkollor, fillor e të mesëm arsimor dhe shterja e burimeve për kualifikim permanente të këtij kuadri të domosdoshëm në R.S. të Maqedonisë. Kjo gjë e nxiti Unionin e Intelegjencës Shqiptare në Maqedoni, të gjitha shoqatat e Asociacionet dhe subjektet legjitime politike shqiptare, për zgjidhjen e këtij problemi përmes thmelimit të një fakulteti, i cili do të ishte vazhdimësi e natyrshme e Akademisë Pedagogjike të dikurshme, me mësimit në gjuhën shqipe në Maqedoni.¹⁰Kësaj iniciative për t'i dhënë edhe peshë të merituar profesionale e shkencore, u angazhuan një grup pune, në përbërje: Prof. Xhevat Gega, Prof. Masar Kodra, Avni Zllatku, Murat Isaku, Ramë Askaj, Dr. Remzi Nesimi dhe Dr. Ali Vishko, me detyrë që të hartojnë elaborat për themelimin e Fakultetit Pedagogjik në gjuhën shqipe në Maqedoni. Krahas elaboratit drejtuar organeve kompetente të Republikës, përmes një grupi koordinues u realizuan edhe negociata të shumta me kryetarin e Republikës, kryetarin e parlamentit, të

⁵Ana Lalaj, *vep. e cit.*

⁶Po aty.

⁷Halim Purellku, *Udhëkryqet e arsimit shqipëtar*, në gazetën “Flaka e Vëllazërimit”, dt. 10. 04.1992.

⁸Bexhet Asani, *Gjinnazi “Hajdar Dushi” në Ladorishtë të Strugës (1991-1996)*, Strugë, 2005.

⁹Halim Purellku, *Udhëkryqet e arsimit shqipëtar*, në gazetën “Flaka e Vëllazërimit”, dt. 10. 04.1992.

¹⁰Elaborati I Unionit të Intelegjencës, Asociacioneve dhe subjekteve politike shqiptare në Maqedoni, Shkup 1992.

Qeverisë të R.M-së, me Ministrin e Arsimit e të kulturës fizike dhe me rektorin e Universitetit “Shën Kirili e Metodi”, në Shkup. Megjithatë përveç premtimeve verbale, me asgjë konkrete, nuk u konkretizua kjo kërkesë legjitime e shqiptarëve. Të prirë nga parametrat që i dhe analiza për gjendjen aktuale të kuadrit parashkollor, fillor e të mesëm shqiptar në Maqedoni dhe shterpësia (jofrytshmëria) e iniciativës së filluar nga Unioni i Intelegjencës Shqiptare, që në janarin e vitit 1992 për themelimin e Fakultetit Pedagogjik në gjuhën shqipe, të integruar në sistemin e Universitetit në Shkup, një grup punonjësish shkencor shqiptar (prof.dr. Masar Kodra, prof.dr. Remzi Nesimi, prof.dr.Tahir Zajazi, prof.dr. Murat Murati dhe Mr. Sefedin Haruni, më 16 gusht 1993 me kompetenca shkencore e konvokuan takimin e parë konsultativ, në ambientet e Gjinnazit “Zef Lush Marku”, në Shkup. Pas një debati të gjërë e konstruktiv, në fund të mbledhjes konsultative u mor qëndrim që diskutimet rreth çështjes së Fakultetit Pedagogjik përfundimisht të mbyllen në vitin akademik 1993/94, e me qëllim që populli shqiptar në Maqedoni të mos mbetet edhe më tej i befasuar.¹¹

Në frymën e këtij qëndrimi, u zhvilluan aktivitete intensive për parapërgatitje të një mbledhjeje me të gjitha subjektet politike dhe asocacionet shqiptare që vepronin në Maqedoni. Andaj edhe për këtë, u zhvilluan bisedime konsultative me kryesitë e partive politike shqiptare (të PPD-së dhe PDP-së) më 18.08.1993). U ftuan të gjitha asocacionet shqiptare në mbledhjen e paraparë më 20 gusht 1993, si dhe iu dorëzua informata e shkruar të gjitha organeve kompetente shtetërore të RM.-së.¹²

Ftesës për mbledhjen e 20 gushtit 1993 iu përgjigjën me pjesmarrje aktive në lokalet e Gjinnazit “Zef Lush Marku” në Shkup, të gjitha asocacionet dhe subjektet politike shqiptare, në përbërje kompetente prej 83 vetash. Mbledhja do të zhvillohej sipas këtij Rendi të Ditës:

1. Evoluimi i çështjes për hapjen e Fakultetit Pedagogjik (F.P.);
2. Koncepti i grupit të punës për hapjen e F.P.;
3. Marrja e vendimit për hapjen e F.P. dhe
4. Formimi i Komisionit Amë dhe komisioneve operative.

Pas një diskutimi përmbajtësor, korekt e konstruktiv të më se 30 referuesve, në fund njëzëri do të miratohet këto qëndrime:

1. Të miratohet lista e anëtarëve të Komisionit Amë dhe komisioneve operative (juridike, financiare, për çështjen e lokalitetit);
2. Të definohet subjekti juridik i themelimit të F. P.;
3. Pavarsisht nga rezultatet e Grupit Koordinues me organet kompetente, për të vënë F.P. në funksion praktik sipas njërës nga variantet e mundshme / në sistem, në sistem për në baza private me leje të organeve kompetente ose të themelohet F.P. dhe paralelisht të sigurohet leja nga organet kompetente të Qeverisë së R.M.-së.;
4. Të plotësohet e të zgjerohet lista e anëtarëve të Këshillit konsultativ për çështjen e F.P., si dhe
5. Të gjitha subjektet politike dhe asocacionët shqiptarë të R:M.-së të jenë këmbëngulës në jetësimin e Fakultetit për përgatitje të kuadrit të domosdoshëm për mësim në gjuhën shqipe.¹³

Pra, në këtë mbledhje marrin pjesë: përfaqësuesit legjitim të dy partive politike shqiptare (PPD e PDP), ministra, kryetar ose nënkryetarët shqiptar të komunave: në Dibër, Gostivar, në Tetovë, në Strugë, në Kumanovë, e në Kërçovë; Bashkësia Kulturore Shqiptare; Shoqata e Historianëve Shqiptarë në Maqedoni; Shoqata e Arsimitarëve Shqiptarë; Forumi për të Drejtat dhe Liritë e Njeriut; Unioni i Intelegjencës Shqiptare si dhe intelektualë të zgjedhur nga të

¹¹ Dashmir Idrizi, *Sfidat e arsimit sipëror në gjuhën shqipe në RM*, Tetovë 2013.f.101- 103.

¹² Grup autorësh, *Monografia Universiteti i Tetovës (1994/95 – 2004/2005)*, vëll. I, Tetovë, 2021.

¹³Po Aty.

gjitha qendrat e R.M.-së. Në fund të mbledhjes njëzërit do të miratohet Komisioni Amë në përbërje: prof.dr. Masar Kodra, prof.dr. Remzi Nesimi, prof.dr.Tahir Zajazi, prof.dr. Murat Murati, Dr. Rauf Pruthi, Dr. Murteza Ismaili, dhe mr.Sefedin Haruni, si dhe në këtë mbledhje u miratua edhe lista e komisioneve operative.¹⁴

Komisioni Amë, në bashkëpunim të kombinuar edhe me komisionet operative dhe subjektet e tjera kompetente, deri më 20 shkurt 1994 i ka mbajtur 11 (njëmbëdhjetë mbledhje). Në mbledhjen e fundit (të 20 shkurtit 1994), u miratua Projekti dhe kërkesa për marrjen e lejes nga Qeveria e R. M-së. – Në këtë mbledhje Komisioni Amë vlerëson si nevojë thirrjen e këtij tubimi të zgjedhur, ku do të marrin pjesë: përfaqësuesit kompetent të subjekteve politike, të asocioneve e të intelektualëve të shquar, ku gjër e gjatë u diskutuan dhe u nxorrën konkluzat e ide konstruktive, të cilat do t'i shërbenin Komisionit Amë për korigjimin eventual të hapave në ecurinë e mëtejshme deri në konstituimin definitiv të fakultetit Pedagogjik.¹⁵

Në përbërje të plotë, anëtarët e Komisionit zhvilluan debate të shtruara, me përgjegjësi e urtësi shkencore, duke i vënë problemet në analizë alternative për zgjidhje. Definitivisht u konstatua se të gjitha përpjekjet e grupit, i cili koordinonte me organet shtetërore për hapjen e natyrshme të F.P. në kuadër të Universitetit të Shkupit, përfunduan ashtu siç ishte pritur, përkatësisht pa fryte konkrete, duke e lëshuar në vakum edhe vitin akademik 1993/1994. Pasi u bindën përfundimisht se vitit akademik 1993/94 dështoi, anëtarët e Komisionit Amë, çdo njëri në kanale të veta, iu qasen gjurmëve që shpiejnë në zgjidhje për vitin akademi 1994/95.

“Rihapja e Akademisë Pedagogjike apo të ndonjë fakulteti pedagogjik, gati asgjë nuk do të thotë për shkollimin dhe arsimimin e shqiptarëve në Maqedoni”¹⁶, do të prononcohet Prof. Dr. Fadil Sulejmani, anëtar i Kryesisë së Përkohëshme dhe kryetar i Këshillit për themelimin e Universitetit shqip” – në intervistën dhënë gazetarit Emin Azemit të botuar në librin “Hap historik i Universitetit tonë”¹⁷, Tetovë, 1994, dhe vazhdon: “Populli ynë ka nevojë për Universitet e jo për ndonjë fakultet, e aq më pak për ndonjë akademi pedagogjike. Ne e dimë të gjithë, e këtë e dijnë edhe të tjerët, se çdo të thotë fakulteti, akademia pedagogjike e çka Universiteti. Universiteti do t'i plotësojë të gjitha nevojat bashkëkohore të popullit shqiptar në Maqedoni. Prandaj, populli shqiptar sot në Maqedoni është përcaktuar për universitet, e do universitetin i cili do t'i ketë të gjitha fakultetet që i nevoiten sot zhvillimit të tij, sa më të shpejtë nga të gjitha pikëpamjet jetësore: ekonimike, arsimore, kulturore, shëndetësore, sociale, etj. Megjithatë, po qe se rihapja e Akademisë së dikurshme pedagogjike ose e ndonjë fakulteti pedagogjik në gjuhën shqipe, që nga ana e Qeverisë aktuale maqedonase, mund t'u imponohet shqiptarëve, do të luajnë rolin e tyre të mirëfilltë në edukimin dhe arsimimin e popullatës sonë, ne s'kemi asgjë kundër ekzistimit dhe veprimtarisë së tyre arsimore-pedagogjike. Mirëpo, nëse kjo akademi dhe ky fakultet do jenë sa për sy e faqe, sa për të ekzistuar dhe do të kenë qëllim të caktuar politik, që ta pengojnë punën e Universitetit shqip, atëherë ne nuk do të pajtohemi me ekzistimin e tyre, sepse ato kështu në këtë mënyrë do të luanin rolin e institucioneve kukulla qeveritare për t'i shërbyer politikës e jo prodhimit të kuadrit të nevojshëm dhe të vërtetë shkollor e shkencor shqiptar. Për ironi të fatit, këtë e mbështeti edhe grupi parlamentar shqiptar që ishte pjesë e Qeverisë së R.M.-së.¹⁸

“Hapja e shkollave dhe fakulteteve të këtilla politike sot, - shton Prof. Fadili, nuk i duhen më popullit shqiptar. Nuk kemi mbetur ne në mëshirën e një akademie pedagogjike e as të një fakulteti pedagogjik, por ne kemi nevojë sot për një Universitet”. “...Ne nuk do të jetojmë më me premtime, me fjalë shpresëdhënëse e me ligje joshëse se nesër do të kemi diçka, e në realitet të mbetemi si më parë pa asgjë. Nuk është më koha e shakave. Gjërërat duhet t'i

¹⁴Po Aty.

¹⁵Po Aty.

¹⁶ Emin Azemi, *Hap historik i Univesitetit tone*, intervistë e Prof.dr. Fadil Sulejmanit, Tetovë, 1994.

¹⁷Po Aty.

¹⁸Po Aty.

konkretizojmë, t'i shtrojmë haptas në tryezë dhe çdo gjë ta llogaritim në mënyrë matematikore, si një e një që bëjnë dy, me saktësi...". "Populli ynë sot ka nevojë për dijeni, Universiteti nuk është lojë. Ai është imperativ që patjetër do të realizohet. Dhe ajo që po propagandohet nga ata që kurrë s'e kanë dashur arsimin shqip, si dhe nga shkurtpamësit (miopët) tanë, shërbëtorë të tyre, se për t'u ngjithur deri në Universitet duhet ecur hap pas hapi, më parë me një akademi pedagogjike e pastaj me një fakultet në gjuhën shqipe ose maqedonishte qoftë, është mashtrim tjetër edhe më i madh që po na bëhet, tejet cinik për kohën e sotme të shkollimit tonë të ngutshëm, për të mundur edhe ne të inkuadrohemi sa më shpejt në rrjedhat e qytetërimit e të modernizimit evropian demokratik". "... Akademitë e këtilla pedagogjike mund t'i mundësohen atij komuniteti që përbëjnë 5% të numrit të përgjishëm të popullsisë së një rajoni, por jo popullatës shqiptare që në numër, nëse jo më shumë, është e barabartë me atë maqedonase. Mjaft më me mashtrime. Ne duam dije, laps e fletore, shkollë, e Universitet, për të cilat sot i kemi të gjitha mundësitë e kushtet" – përfundon Prof. Fadili.¹⁹

Pra, tradita kulturore dhe arsimore e shqiptarëve u krijua përmes përpjekjeve të mëdha, sfidave të parreshtura, sakrificave, vetëmohimeve, kacafytjeve më të egra të ortodoksisë, më të skajshme kundërshqiptare. Në këtë kontekst edhe shqiptarët në trojet e veta etnike këtu në Trevat Lindore (Maqedoni), kontribuan që të jenë pjesë e pashkëputur e kësaj tradite. Arritjet deri te Universiteti i Tetovës. Është kurorëzimi i vazhdimësisë arsimore kombëtare.²⁰ Kongresi i Manastirit, Lëvizja e Abetaristëve Shqiptarë të këtyre trojeve, Shoqëria Atdhetare "Besa" e Tetovës, mendjet më të ndritura e shenjtore si: Dr. Ibrahim Temo, Dervish Hima, Hamdi bej Ohri, Rexhep Voka, Sadudin Gjurma, Murtezan Riza Gega, si edhe të qindra atdhedashëve e arsimtarëve të devotshëm të tjerë shqiptarë, si edhe të shumë shoqatave të tjera arsimore e kulturore shqiptare, sollën këtë kurorë të bukur, ndër më të bukurat, Universitetin e Tetovës i themeluar në qershor të vitit 1994.

Themelet e tij u ngritën, këtu e 29 vjet më parë, prandaj mbi rrënjët e forta dhe të thella të një tradite të gjatë, të ushqyer me mundin, sakrificën, gjakun dhe djersën e shtrenjtë të këtij populli, të bijave dhe bijëve të tij, të intelektualëve më të përkushtuar të këtyre trojeve me tituj universitar, si dhe të tjerë, por edhe me ndihmën vëllazërore bujare e fisnike të intelektualëve me tituj universitar nga Shqipëria, Kosova dhe diaspora shqiptare. Simboli themeltar i Universitetit të Tetovës është rektori i parë i tij, Prof.dr. Fadil Sulejmani i cili për shumë vite drejtoi veprimtarinë mësimore-shkencore e organizuese të këtij Tempulli të Shenjtë të Dijes Universitare. Që nga themelimi e deri sot, Universiteti i Tetovës vazhdimisht e atakoi pushteti sllavomaqedonas, por edhe faktori politik shqiptar në mënyra e forma të sofistikuara, e anashkaloi dhe e përdori për marketing të arritjes së vet në pushtet.

Pra, më 4 Qershor 1994 në Tetovë me vetiniciativë, me mbështetje gjithëpopullore dhe me sakrifica të mëdha u themelua institucioni i lartë arsimor e shkencor të specialistëve të kulaifikuar. Universiteti i Tetovës ishte nevojë jetike për formimin e kuadrove të larta nga shqiptarët në Maqedoni, në degë të ndryshme profesionale e shkencore. Universiteti i Tetovës e nisi veprimtarinë me 6 (gjashtë) fakultete, 11 degë, 573 studentë dhe 75 mësimdhënës. Mësimet dhe veprimtaritë e tjera zhvilloheshin nëpër shtëpi private, që u dhanë nga populli arsimdashës i Tetovës. Falë ndihmës morale, financiare dhe materiale të shqiptarëve nga të gjitha trojet tona etnike dhe diaspora, si dhe punës vetmohuese, vendosmërisë e guximit të pedagogëve e të stafit drejtues, UT për një kohë të shkurtër arriti të ketë godinën e vet 3000 m², hapsirë mësimore, 15 fakultete dhe 34 degë, 7 fakultete me

¹⁹Po Aty.

²⁰ Grup autorësh , *Monografia Universiteti i Tetovës (1994/95 – 2004/2005)*, vëll. I, Tetovë, 2021.f.23-27.

studime pasuniversitare.²¹ Marrëveshja e Ohrit krijoi kushte të përshtatshme që UT të njihet edhe Zyrtarisht nga Qeveria e Maqedonisë, më 20 Shkurt 2004.

Referencat

- [1]. Grup autorësh ,*Monografia Universiteti i Tetovës* (1994/95 – 2004/2005), vëll. I.
- [2]. Emin Azemi, Hapi historik i Univesitetit tonë, intervistë e Prof.dr. Fadil Sulejmanit, Tetovë, 1994.
- [3]. Dashmir Idrizi, Sfidat e arsimit sipëror në gjuhën shqipe në RM, Tetovë 2013.f.101- 103.
- [4]. Halim Purellku, Udhëkryqet e arsimit shqipëtar”, në gazetën Flaka e Vëllazërimit, dt. 10.04.1992.
- [5]. Bexhet Asani, Gjinnazi “Hajdar Dushi” në Ladorishtë të Strugës (1991-1996)”, Strugë, 2005.
- [6]. Historia e popullit shqiptarë, vëll. IV, Tranë, 2002, f. 371.
- [7]. Ramiz Abdyli, Përsëri vazhdon fashizmi në Maqedoni pas vitit 1945, në gazetën “Fakti”, dt. 16.05.2005, f. 8.
- [8]. Rahmi Tuda, Shqiptarët e Maqedonisë para sprovës historike, në gazetën “Fakti”, dt. 31.07.2001.
- [9]. Ana Lalaj, Përpjekjet e popullit shqiptar në Maqedoni për zhvillimin e kulturës dhe arsimit , kumtesë në Simpoziumin Shkencor “ Shqiptarët e Maqedonisë”, mbajtur në Shkup, nëntorë 1991, botuar në materialet “Shqiptarët e Maqedonisë”, Shkup, 1994.

---

²¹Po Aty, f.105-107.